

ปกิณกะ

ที่มาสรรพคุณตัวยาในตำราการแพทย์แผนไทย: กรณีศึกษาสมุนไพรอบเชย

วัฒนา ชยรัช<sup>1\*</sup>

<sup>1</sup>สาขาวิชาการแพทย์แผนไทย คณะสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยปทุมธานี

\*ผู้รับผิดชอบการติดต่อ E-mail: vadhana.j@ptu.ac.th

*Received date: September 18, 2021; Revised date: September 26, 2021; Accepted date: December 21, 2020*

บทคัดย่อ

การแพทย์แผนไทยเป็นการประกอบวิชาชีพโดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา ทำให้ประเด็นคำถามว่าสรรพคุณตัวยาจากตำราการแพทย์ไทยต่าง ๆ ว่ามีที่มาอย่างไร จึงได้ศึกษาที่มาของสรรพคุณตัวยาและแสดงกรณีตัวอย่างสรรพคุณสมุนไพรอบเชย เพื่อให้ผู้ใช้ตำราเกี่ยวกับสรรพคุณสมุนไพรเข้าใจที่มาของสรรพคุณสมุนไพรและนำไปใช้ได้ถูกต้อง โดยทำการรวบรวมหลักฐานจากศิลาจารึก จดหมายเหตุ ตำราที่เกี่ยวข้องกับสรรพคุณสมุนไพรตั้งแต่ตำราสรรพคุณยาของกรมหลวงวงศาธิราชสนิทที่ได้แสดงสรรพคุณจำแนกตามส่วนของสมุนไพรเป็นครั้งแรก จนถึงเอกสารที่พิมพ์ในปี พ.ศ. 2543 ทำการวิเคราะห์เนื้อหา สำหรับกรณีศึกษาสรรพคุณสมุนไพรอบเชย โดยทำการบันทึกข้อความสรรพคุณจากเอกสารที่รวบรวมมาได้ จำแนกเป็นสรรพคุณที่แตกต่างกัน แล้วทำการแจกแจงความถี่ว่าสรรพคุณแต่ละรายการมาจากเอกสารใด ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปในรูปตาราง พบว่าสรรพคุณตัวยาของไทยนั้นเริ่มต้นมาจากการทดลองของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท และตามด้วยบันทึกคำบอกเล่าจากหมอพื้นบ้าน แล้วคัดลอกและเพิ่มเติมสืบต่อกันมา ซึ่งกรณีของอบเชยก็เป็นเช่นนั้นด้วย และสรรพคุณทางเภสัชวิทยาสมัยใหม่ทำให้การแพทย์แผนไทยมีโอกาสนิยามเชื่อมโยงกับสรรพคุณที่มีอยู่เดิมต่อไป

**คำสำคัญ :** การแพทย์แผนไทย, สรรพคุณตัวยา, อบเชย

## The origin of the medicinal properties in the textbooks of Thai traditional medicine: Cinnamon Herb Case Study

Vadhana Jayathavaj<sup>1\*</sup>

<sup>1</sup>Department of Thai Traditional Medicine, Faculty of Allied Health Sciences,  
Pathumthani University

\*Corresponding Author E-mail: vadhana.j@ptu.ac.th

### Abstract

Thai traditional medicine is a professional practice based on knowledge or textbooks that have been passed on and developed from generation to generation. This raised the question of how the medicinal properties from various Thai medical textbooks came about. Therefore, the origin of medicinal properties had been studied and shown a case study of the medicinal properties of cinnamon, in order for users of textbooks on the medicinal properties to understand the origin of the medicinal and use it properly. By collecting evidence from stone inscriptions, archives, and textbooks related to medicinal properties since Textbook of the medicinal properties of Prince Wongsathiratsanit, who classified the medicinal properties by parts of herbs for the first time until the documents published in 2000, and content analysis was conducted. For a case study of the medicinal properties of cinnamon; recorded, the property data from the collected documents, classified into different properties and then performed the frequency distribution classified by properties and the source documents with the spreadsheet program. The results showed that the medicinal properties of Thai herbs originated from the experiment of Prince Wongsathiratsanit and followed by memoirs from local healers and then copied and added more successively. So was the case with cinnamon, and modern pharmacological properties of cinnamon, giving Thai traditional medicine an opportunity to further explain and link with their existing properties.

**Keywords:** Drug properties, Thai traditional medicine, Cinnamon

## บทนำ

การแพทย์แผนไทยพัฒนามาจากการแพทย์แผนโบราณโดยมีจุดเริ่มต้นที่กฎเสนาบดี พ.ศ. 2472 ตามพระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466 ได้นิยาม “การประกอบโรคศิลปะ ประเภทแผนโบราณ คือ ผู้ประกอบโรคศิลปะโดยอาศัยความสังเกตความชำนาญอันได้บอกเล่าสืบต่อกันมาเป็นที่ตั้ง หรืออาศัยตำราอันมีมาแต่โบราณ มิได้ดำเนินไปในทางวิทยาศาสตร์” เป็นครั้งแรก<sup>(1)</sup> และในพระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2479<sup>(2)</sup> “การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณทั่วไป หมายความว่า การประกอบโรคศิลปะแผนโบราณซึ่งศึกษาโดยอาศัยความรู้จากตำราหรือการเรียนสืบต่อกันมา อันมิใช่การศึกษาตามหลักวิทยาศาสตร์” และ ในพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510<sup>(3)</sup> ก็ใช้นิยามการแพทย์แผนโบราณเช่นเดียวกัน ส่วนการแพทย์แผนไทยเริ่มต้นจากพระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542<sup>(4)</sup> “การแพทย์แผนไทย หมายความว่า การประกอบโรคศิลปะตามความรู้หรือตำราแบบไทยที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา หรือตามการศึกษาจากสถานศึกษาที่คณะกรรมการรับรอง” ต่อมาพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556<sup>(5)</sup> นิยามดังนี้ “การแพทย์แผนไทย หมายความว่า กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการตรวจวินิจฉัยย่ำบำบัดรักษาหรือป้องกันโรคหรือการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์ การผดุงครรภ์การนวดไทยและให้หมายความรวมถึงการเตรียมการผลิตยาแผนไทยและการประดิษฐ์อุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ ทั้งนี้โดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา” และพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562<sup>(6)</sup> ก็ใช้นิยามการแพทย์แผนไทยเดียวกัน

นิยามได้เปลี่ยนจากการแพทย์แผนโบราณเป็นการแพทย์แผนไทยที่ระบุว่า “โดยอาศัยความรู้จากตำราหรือการเรียนสืบต่อกันมา อันมิใช่การศึกษาตามหลักวิทยาศาสตร์” เป็น “โดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา”

ตำราหรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมานี้ พบว่าตำราหลักที่ใช้ในการเรียนและสอบรับใบประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ด้านเภสัชกรรมไทย คือ ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม พ.ศ. 2541<sup>(7)</sup> ในส่วนของเภสัชวัตถุ ประกอบด้วย พืช สัตว์ และธาตุ 791 ชนิด พืชมีการจำแนกรส และสรรพคุณตามส่วนย่อยของพืช (ราก ต้น ใบ ดอก ผล ฯลฯ) ซึ่งผู้เรียนต้องท่องจำจำนวนมาก<sup>(8)</sup> จึงนำไปสู่การสับสนถึงที่มาของเนื้อหาวาดด้วยรสและสรรพคุณของเภสัชวัตถุจากตำราเภสัชกรรมไทยว่ามาจากความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมาอย่างไร

## วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษารวบรวมที่มาของสรรพคุณตัวยาสุมุนไพรจากตำราการแพทย์แผนโบราณซึ่งได้พัฒนาการไปเป็นตำราการแพทย์แผนไทยที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา
2. วิเคราะห์ข้อมูลสรรพคุณสุมุนไพรอบเชย เพื่อให้ผู้ใช้ตำราเกี่ยวกับสรรพคุณสุมุนไพรเข้าใจที่มาของสรรพคุณสุมุนไพรอบเชยและนำไปใช้ได้ถูกต้อง

## ระเบียบวิธีการศึกษา

1. รวบรวมหลักฐานจากศิลาจารึก จดหมายเหตุ ตำราที่เกี่ยวข้องกับสรรพคุณสุมุนไพร ตั้งแต่ตำราสรรพคุณยาของกรมหลวงวงศาธิราชสนิทที่ได้แสดงสรรพคุณจำแนกตามส่วนของสุมุนไพรเป็นครั้งแรก จนถึงเอกสารที่พิมพ์ในปี พ.ศ. 2543

2. ทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) กรณีศึกษาสรรพคุณสมุนไพรอบเชย เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสรรพคุณตั้งแต่เอกสารฉบับแรกจนถึงเอกสารในปี พ.ศ. 2543

3. การวิเคราะห์ข้อมูลสรรพคุณสมุนไพรอบเชย โดยการบันทึกข้อความสรรพคุณจากเอกสารที่รวบรวมมาได้ จำแนกเป็นสรรพคุณที่ต่างกันไป แล้วทำการแจกแจงความถี่ว่าสรรพคุณแต่ละรายการมาจากเอกสารใด ความถี่แสดงด้วยเครื่องหมาย “✓” แทนเลข “1” จากการแจกแจง ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปในรูปตาราง

## ผลการศึกษา

เริ่มมีบันทึกประวัติการแพทย์ในดินแดนสุวรรณภูมิสมัยขอมจากศิลาจารึกในประเทศไทยที่เหมือนกันเกือบทุกประการจำนวน 4 หลัก คือ ศิลาจารึกปราสาท ศิลาจารึกเมืองพิมาย ศิลาจารึกด้านประคำ และศิลาจารึกปราสาทตาเมียนโตจ พบที่จังหวัดสุรินทร์ ศิลาจารึกปราสาทตาเมียนโตจ จารึกด้านที่ 1 บรรทัดที่ 7 ได้ระบุพระนามของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง คือ ศรีชัยวรมัน ว่าเป็นพระโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 ดังนั้น พระนาม “ศรีชัยวรมัน” ในที่นี้ ก็น่าจะหมายถึง พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งครองราชย์ในช่วง พ.ศ. 1724 - 1761 ด้านที่ 3 โศลกที่ 3 ถึง 12 กล่าวถึงสิ่งบูชาและโอสถ คือ ผลตำลึง กล้วย ขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง น้ำมัน เนยใส ข้าวบาฬย์ ดิปลิง บุณนาค จันทน์เทศ การบูร ผลกระวานเล็ก กายาน เกลือ มหาหิงค์ ถั่วฝักยาว น้ำตาลกรวด สัตว์ที่เกี่ยวไปในน้ำแต่ละอย่างที่เราเรียกว่าเหลือบ ไม้จันทน์ ยางสนชั้น ผลกระวานใหญ่ ขิงแห้ง พริกไทยขาว อบเชย หญ้ากระดัง กระเทียม มิตรเทวะ พริกขี้หนู พุทรา น้ำดอกไม้<sup>(9)</sup>

สมัยสุโขทัย ประทีป ชุมพล กล่าวว่า “มีงานค้นคว้าบางเรื่องของนักวิชาการกล่าวว่าได้ค้นพบศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พ.ศ. 1822 – 1841 หลักหนึ่งที่วัดป่ามะม่วง ในจารึกกล่าวถึงพระองค์โปรดให้ปลูกสมุนไพรที่เขาสรรพยา ซึ่งจากการตรวจสอบพบว่าไม่มีศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแต่อย่างใด เพราะมีศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเพียงหลักเดียวเท่านั้น คือศิลาจารึกหลักที่ 1 และที่กล่าวถึงจารึกที่วัดป่ามะม่วงนั้นน่าจะเป็นจารึกของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) (พ.ศ. 1890 – 1991) ซึ่งในทำเนียบศิลาจารึกเรียกว่าจารึกวัดป่ามะม่วง เนื้อหาไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับสมุนไพรและเขาสรรพยาตามที่กล่าวอ้างกันมา ซึ่งเท่าที่ปรากฏนั้นศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชกล่าวว่า มีการสร้างสวนต้นไม้ในเมืองสุโขทัยเท่านั้น ไม่ปรากฏข้อความที่เกี่ยวข้องการปลูกสมุนไพรเลย”<sup>(10)</sup>

สมัยอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระมหากษัตริย์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. 2199 – 2231<sup>(11)</sup> จาก จดหมายเหตุลาลูแบร์ (Du Royaume de Siam) ในหัวข้อการแพทย์ มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งประเทศฝรั่งเศส ได้เขียนจดหมายเหตุพระราชพงศาวดารสยามครั้งกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ให้ภาพของโรคภัยไข้เจ็บ วิธีการรักษา และการปรุงยาในสมัยนั้นว่า “...หมอสยามไม่หลักในการปรุงโอสถ ได้แต่ปรุงไปตามตำรับเท่านั้น หมอสยามไม่พยายามที่จะศึกษาสรรพคุณของตัวยาแต่ละชนิดนอกจากจะถือเอาตามตำรับที่ปู่ย่าตายายสั่งสอนต่อ ๆ กันมาเท่านั้น และเขาจะไม่ปรับปรุงแก้ไขตำรับนั้นแต่ประการใดเลย หมอสยามมีพักพวงถึงลักษณะอาการของโรคแต่ละโรค แม้กระนั้นก็ยังบำบัดให้หายไปได้มิใช่น้อย ... ”<sup>(12)</sup>

ทฤษฎีการแพทย์แผนไทยจากตำราพระโอสถพระนารายณ์ ความว่า “อัยกาโย อันว่ากายเราท่านทั้งหลายนี้ เหตุธาตุทั้ง 4 เปนที่ตั้งแห่งกายแลอายุ ถ้าธาตุทั้ง 4 มิได้บริบูรณ์แล้วเมื่อใด สมุฐานก็จะแปรไปให้กำเนิดแก่โรคเมื่อนั้น เวชโช อันว่า แพทย์ ผู้พยาบาลใช้สืบไปเมื่อน่า จงพิจารณาให้แจ้งไป ในปฐมธาตุทั้งหลายอันจะแปรปรวน

พิการกำเริบ ตามฤดูเดือนวันเวลาอายุที่อยู่ที่เกิดก่อนจึงจะรู้กำเนิดไข้ แล้วให้รู้สรรพคุณยา และรศยาทั้ง 9 ประการ ก่อน จึงจะประกอบยา วางยา ถ้าวางยาชอบโรค ๆ นั้นกล้วยาตุจกาทเห็นธนู ถ้ามีดั่งนั้น ดุจดั่งหมื่นเนื้อ เห็นพระยา ไกรสรสีหราช ก็จะมีผลโดยเร็ว ถ้าดูโรคมิถูก วางยาผิด ดังอสรพิษมี อันบุคคลเอาไม้ไปรันลงที่ชนคาง โรค คือโทะโส จะกำเริบขึ้นกลมทั่วสรรพางค์กาย มรณ อันว่าความตาย ภวิสสดี ก็จะมีทุว แท้จริงถ้าไขในคิมหันต์ โลหิตมี กำลัง วสันต์ วาโยมีกำลัง เหมันต์ เสมหะมีกำลัง กล่าวไว้ที่นี้พอประมาณ วิตถารแจ้งอยู่ในฤดู ๖ คัมภีร์มหามหาโชติรัตน์แลโรคินทานั้นแล้ว อันยาแก้ธาตุพิการนั้น ถ้าเตโชธาตุพิการให้ประกอบยา รศขม รศเผ็ด รศผด ถ้าอาโปธาตุ พิการให้ประกอบยารศขม รศหวาน โทษกำเดา นั้นท่านยกขึ้นเป็นอากาศธาตุ ถ้าให้โทษ ให้ประกอบยารศขม รศเย็น จึงจะชอบด้วย โดยโรค ถ้าแลหายมิได้ ยาเตโชธาตุ ยาอาโปธาตุ นั้นใช้ต่างกันได้ ยาวาโยธาตุ ยาปถวีธาตุ นั้นใช้ต่างกันได้ ถ้ามีรู้สรรพยาแท้ให้ถามพญาจารย์ให้แจ้งประจักษ์ก่อนจึงประกอบ จึงจะชอบด้วยโรคอันกล่าวมาแต่หน้าหลังนั้นแล ฯ”<sup>(13)</sup> ตำรับยา 81 ตำรับ ด้วยสมุนไพร 385 ชนิด ที่ไม่ได้รับสรรพคุณของตัวยารายตัวไว้<sup>(8)</sup>

กล่าวได้ว่า ในสมัยอยุธยาได้มีการบันทึกสรรพคุณของตำรับยา แต่ก็ยังไม่มีการระบุสรรพคุณของตัวยารายตัว

**ตำราหลวงสำหรับโรงพระโอสถ พ.ศ. 2355** พระพงษ์อำรินทรราชินิกุล รวบรวมตำรับยา เป็นตำรายาชื่อว่า ตำราพระโอสถครั้งรัชกาลที่ 2 ซึ่งไม่ได้รับสรรพคุณของตัวยารายตัว<sup>(14)</sup>

**จารึกตำรายาวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร** พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อครั้งทรงดำรงพระยศพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ในการปฏิสังขรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2364 ได้ทรงให้จารึกตำรายาแผนไทยบนแผ่นหินอ่อนรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง 33 เซนติเมตร ประดับที่พระระเบียง ก่อนสร้างวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ ประมาณ 10 ปี จารึกเริ่มต้นข้อความด้วยคำว่า “สิทธิการิยะ” หมายถึงความสำเร็จจะมี แล้วจึงกล่าวถึงเนื้อเรื่อง ประกอบด้วย ชื่อโรค ชื่อยา เครื่องยา วิธีปรุงยา และวิธีใช้ยาคงเหลืออยู่จำนวน 50 แผ่น<sup>(15)</sup> ก็ยังไม่ระบุสรรพคุณของสมุนไพร

**ตำราสรรพคุณยาของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท พ.ศ. 2351-2414** พระองค์ได้ทรงทดลองและเรียบเรียงไว้เป็นตำรา กล่าวถึงสรรพคุณสมุนไพร 166 รายการ กล่าวได้ว่าเป็นการระบุสรรพคุณของสมุนไพรรายตัวเป็นครั้งแรก<sup>(16)</sup> ซึ่งก่อนหน้านี้จะกล่าวถึงเพียงสรรพคุณของตำรับยาทั้งตำรับตลอดมา

**ตำราสรรพคุณยาจากแผ่นศิลาจารึกวัดพระเชตุพนฯ พ.ศ. 2375** สรรพคุณยาต่าง ๆ จารึกบนแผ่นศิลาจารึกผาผนังศาลา 7 โรงเรียน โดยเริ่มจาก คุณแห่งผลสมอ 7 ประการ ยาเบญจกูล แล้วตามด้วย ชื่อสมุนไพร ส่วนที่ใช้ รส และสรรพคุณแก้อาการต่าง ๆ<sup>(17)</sup> มีความใกล้เคียงกับตำราสรรพคุณยาของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เมื่อตรวจสอบจารึกจดหมายเหตุเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ปรากฏว่ามีรายชื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้หนึ่งในผู้ทรงความรู้ด้วย ขณะดำรงพระยศเป็น “กรมหมื่นวงศาสนิท” ตำราสรรพคุณยาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิททั้งศิลาจารึกวัดพระเชตุพนฯ และสมุดไทย แตกต่างไปจากตำรายาไทยฉบับอื่น ๆ อย่างชัดเจน ตรงที่พระองค์ได้แยกวิเคราะห์พืชสมุนไพรแต่ละชนิดออกเป็นส่วนตัว ๆ ได้แก่ ราก ใบ ดอก ผล เปลือก และกระพี้ ทำให้เกิดการพัฒนามาเป็นการวิจัยสมุนไพรเช่นในปัจจุบัน ความคิดดังกล่าวนี้น่าจะได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ที่เข้ามามีบทบาทในการแยกแยะสรรพคุณพืชสมุนไพรแต่ละส่วนให้ชัดเจนยิ่งกว่าตำราสรรพคุณไว้รวม ๆ ดังที่ปรากฏในตำราเล่มอื่น<sup>(18)</sup> รายการสมุนไพรของพระองค์ก็มีข้อวิจารณ์เกี่ยวกับรายละเอียด เช่น ท้าวยายม่อม ก็ไม่ทราบว่าเป็นชนิดหัวหรือใช้ชนิดต้น โกฎกะเพรา ไม่พบรายละเอียดในตำราเล่มใด ๆ เป็นต้น<sup>(19)</sup> การที่กรมหลวงวงศาธิราชสนิทจำแนกสรรพคุณตามส่วนของสมุนไพรในยุคนั้นก็ยังไม่มีการศึกษาองค์ประกอบทางเคมี เพราะการศึกษาวิจัยสมุนไพรถึงสารประกอบทางเคมีที่สำคัญย่อมเกิดขึ้นหลังจากมีการจัดทำตารางธาตุ

(Periodic table) ซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2412 โดย Mendeleev นักเคมีชาวรัสเซีย<sup>(20)</sup> ที่อยู่ในช่วงปลายพระชนม์ชีพของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท

**ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 – 2**<sup>(21)</sup> เป็นตำราการแพทย์แผนไทย เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542 โดยคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ จัดพิมพ์ขึ้นโดยคัดเลือกจากต้นฉบับสมุดไทยดำ “คัมภีร์แพทย์ฉบับหลวง” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัส เมื่อ จุลศักราช 1232 (พ.ศ. 2413) ว่า คัมภีร์แพทย์ของไทยที่ได้บันทึกความรู้อันมีคุณประโยชน์แก่แผ่นดินและใช้ศึกษาสืบต่อกันมา ได้เริ่มสูญหายและคลาดเคลื่อนมากแล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูตราชพยุหยา จางวางกรมแพทย์เป็นแม่กองจัดทำรวบรวมชำระสอบสวนตำรับคัมภีร์แพทย์ที่ใช้กันอยู่ในขณะนั้นให้ถูกต้องดี แล้วส่งมอบให้พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ จางวางกรมอาลักษณ์ กรมอักษรพิมพ์การ จัดสร้างขึ้นใหม่ เป็น “คัมภีร์แพทย์ฉบับหลวง” โดยใช้วิธีการถ่ายภาพจากต้นฉบับนำมาพิมพ์เป็นตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 ในครั้งนี้ เล่ม 1 ประกอบด้วย คัมภีร์กระษัย คัมภีร์ตักกิดา คัมภีร์ประณจินดา ส่วนเล่ม 2 ประกอบด้วย คัมภีร์ประณจินดา คัมภีร์แผนนวด พระตำหรับแผนฝีดาษ คัมภีร์มหาโชตรัต คัมภีร์สรรพลักษณะสรรพคุณ และคัมภีร์อุทรโรค คัมภีร์สรรพลักษณะสรรพคุณ กล่าวถึงชื่อ ส่วนที่ใช้และสรรพคุณของสมุนไพร

ต่อมาพระยาพิศณุประสาทเวช (คง ถาวรเวช) อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญการแพทย์แผนไทยของราชแพทยาลัย และผู้จัดการโรงเรียนเวชสโมสรได้กราบทูลขอประทานพระอนุญาตจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สภานายกหอพระสมุดวชิรญาณในขณะนั้น เพื่อจัดพิมพ์ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง 2 เล่ม จบขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2450<sup>(22)</sup>

**แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1** ที่พระพิศณุประสาทเวช รวบรวมพิมพ์ ได้สอบกับต้นฉบับหลวง ในหอพระสมุดวชิรญาณ โดยได้รับพระอนุญาตจากพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ สภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ มีเนื้อหา พระคัมภีร์สรรพคุณ (และมหาพิกัฏ) ว่าด้วยคุณแห่งเครื่องยาแก้โรคต่าง ๆ โดยระบุ ชื่อสมุนไพร ส่วนที่ใช้ รส และสรรพคุณแก้อาการต่าง ๆ<sup>(23)</sup>

พระคัมภีร์สรรพคุณ (และมหาพิกัฏ) ในหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์เล่ม 1 พระพิศณุประสาทเวช รวบรวมพิมพ์ น่าจะเป็นคนละส่วนกันกับตำราสรรพคุณยาฉบับวัดพระเชตุพนฯ และฉบับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เพราะมีรายละเอียดต่างกัน แต่ก็มีเนื้อหาใกล้เคียงกันมาก เห็นได้ว่ามีพื้นฐานมาจากต้นฉบับเดียวกัน โดยมีการปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มเติมในชั้นหลัง<sup>(22)</sup>

**แพทย์ตำบลด เล่ม 1 เรื่องคลอดบุตร** คำนำในหนังสือระบุ พ.ศ. 2458 โดยพระยาแพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี นามเดิมชื่อ สุน สุนทรเวช เกิดที่ตำบลท่าเรือจ้าง ตลาดใต้ (ตลาดล่าง) อำเภอเมืองจันทบุรี เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๓ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๘ บิดาชื่อนายชุน สุนทรเวช มารดาชื่อนางจ๊อก สุนทรเวช มีภริยาชื่อนางพัน (สมัยนั้นยังไม่มีชื่อสกุล) และนางประหยัด สกุลเดิม วิเศษ<sup>(24)</sup> ตอนที่ 3 ตำราสรรพคุณยาไทย มีการระบุตัวยา ส่วนที่ใช้ รส และสรรพคุณ “ต้นฉบับของตำราสรรพคุณยานี้ ตอนนี้เป็นของบิดาข้าพเจ้าเขียนตามที่ท่านจำได้และใช้อยู่เสมอ ๆ ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการย่อเอาแต่ที่ใช้กันจริง ๆ จึงเพนตำราที่ดีกว่าการคัดลอกมาจากฉบับเดิม และตำราชุดนี้ก็มีได้มุ่งหมายที่จะรวมเอาวิชาแพทย์ทั้งหมดไว้เป็นแบบ เป็นแต่จะรวบรวมเอาวิชาบางสิ่งบางอย่างที่ดี ๆ แนะนำเป็นวิชาเพิ่มเติมแก่แพทย์ตำบลดให้ประกอบกิจการดียิ่งขึ้นเท่านั้น แม้จะเป็นการบกพร่อง ก็ยังมีสิ่งที่ดีพอเหมาะแก่ผู้ที่ผู้ใช้ให้เป็นการสะดวก ต้นฉบับของตำรานี้ เป็นตำราที่ใช้กันในเมืองจันทบุรี สืบเนื่องกันมาจากตำราของพระยาวิสุทธิาธิบดี (กล่อม) ผู้แต่งฉันทศาสตร์”<sup>(25)</sup>

### พ.ศ. 2481 เป็นต้นมา

“ตำรายาไทยที่พิมพ์ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 5 (ครองราชย์ พ.ศ. 2411 - 2453) เป็นต้นมาจนถึง รัชกาลที่ 6 (ครองราชย์ พ.ศ. 2453 - 2468) และรัชกาลที่ 7 (ครองราชย์ พ.ศ. 2468 - 2477) นั้นเข้าใจว่ามีมากมาย แต่ส่วนมากได้คัดลอกกันมาจากตำราเก่า ๆ เช่นที่กล่าวมาข้างต้น” “หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นยุคที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนยาแผนปัจจุบัน และเมื่อกระทรวงสาธารณสุขมีนโยบายที่จะนำเอาสมุนไพรต่าง ๆ ในประเทศมาผลิตเป็นยารักษาโรคโดยให้โรงงานเภสัชกรรมดำเนินการดังกล่าว ในครั้งนั้น ดร. ตั้ว ลพานุกรม ได้เดินทางไปประเทศเยอรมัน เพื่อขอตัวศาสตราจารย์ ดร. ชาร์เลอร์ ผู้เชี่ยวชาญสมุนไพรของบริษัทเบเยอร์ ประเทศเยอรมัน มาทำการวิจัยสมุนไพรของไทย เพื่อนำมาทำยารักษาโรคต่าง ๆ (มาตั้งแต่ พ.ศ. 2482 ถึง 2490) และรัฐบาลได้สร้างสวนสมุนไพรขึ้นที่เขาสอยดาว ตำบลโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี สวนสมุนไพรแห่งนี้ ศาสตราจารย์ ดร. ชาร์เลอร์ และนายเสงี่ยม พงษ์บุญรอด ได้มีส่วนช่วยเหลือแนะนำรัฐบาลในยุคนั้นในการสร้างสวนสมุนไพรแห่งนี้ ด้วย ศาสตราจารย์ ดร. ชาร์เลอร์ ได้เขียนเรื่องคุณสมบัติของยาไทยเกือบ 400 ชนิด ซึ่งได้ทำการวิจัยแล้วโดยละเอียด หนังสือชุดนี้จัดพิมพ์ขึ้นเป็นตำรับเภสัชศาสตร์ ทั้งภาษาเยอรมันและภาษาอังกฤษอย่างสมบูรณ์ แต่ไม่ยอมจำหน่ายให้ชาวต่างประเทศ”<sup>(19)</sup>

**ตำนานและสรรพคุณของพืชบางอย่างที่ใช้เป็นยาและอาหาร พ.ศ. 2481** ผู้เรียบเรียง คือท่านเจ้าคุณ สืบทัดสินทวงษ์ เป็นตำราที่รวบรวมยาเกร็ดที่น่าสนใจโดยพลิกแพลงใช้เองแล้วได้ผล อาศัยที่เป็นหลานตาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท และพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ จึงได้รับการถ่ายทอด โดยการบอกเล่าให้ทราบถึงสรรพคุณและตำนานของพืชบางชนิด เช่น เรื่องที่กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ซึ่งเป็นแพทย์ประจำพระองค์ในรัชกาลที่ 4 เป็นผู้ใช้เปลือกชินโคณาก่อนผู้อื่นในสยาม ในสมัยนั้นมียาฝรั่ง คือ ควินิน ใช้อยู่ แต่คนไทยไม่นิยมยาฝรั่ง แพทย์ชาวต่างประเทศ จึงทูลแนะนำให้สั่งเปลือกชินโคณามาบัดเป็นผงแล้วก็ใช้เหมือนยาไทย จึงนับว่าเปลือกชินโคณา เข้ามาสู่ประเทศสยามเป็นครั้งแรกเมื่อปลายรัชกาลที่ 4 และมีตำนานว่า ต้นยูคาลิปตัส และน้ำมันระกำเข้ามาแพร่หลายในประเทศสยามเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 การใช้ผักโหมจีนรักษาโรคเบาหวานของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ตามคำแนะนำของจีนผู้หนึ่ง โดยปรุงเป็นอาหารรับประทานก็ได้ผลดี ส่วนสรรพคุณของพืชบางชนิด เช่น การใช้เนื้อในของว่านหางจระเข้ต้มน้ำตาลกรวดกินแทนรังนกทำให้ชุ่มชื้นและมีกำลังดีกว่ารังนก การใช้ถั่วลิสงเป็นยาแก้ไอจากหวัดธรรมดาและแก้พิษกลอย เป็นต้น<sup>(26)</sup>

**พจนานุกรมสมุนไพรที่ใช้ในสยาม ตอนที่ 1 พ.ศ. 2481** ของ ช. ณรงค์ขวนะ ซึ่งจะทำออกมาจำนวน 12 ตอน หนังสือภาษาไทยที่อ้างถึงมีจำนวน 60 รายการ จากคำนำพจนานุกรมสมุนไพรที่ใช้ในสยาม เมื่อ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481 “การรวบรวมหนังสือฉบับนี้ขึ้น ก็เพื่อขจัดปัญหา อันเป็นข้อทู่เถียงในเรื่องการเรียกชื่อต้นไม้ที่ใช้เป็นสมุนไพร ว่าต้นไหนชื่ออะไร สมุนไพรต้นหนึ่งมีชื่อเรียกซ้ำกันได้ก็ชื่อ หรือ ชื่อเดียวกันนี้ หมายถึง ต้นไม้อะไรบ้าง โดยการเอาชื่อวิทยาศาสตร์เข้าเทียบเคียงเป็นหลัก ปัญหาเหล่านี้ย่อมมีอยู่ในหมู่ผู้จำหน่ายเครื่องสมุนไพร และแพทย์แผนโบราณเป็นเนืองนิตย์ อีกประการหนึ่งก็เพื่อที่จะให้เป็นสมุดรวบรวมรายชื่อสมุนไพรซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือตำรายาแผนโบราณต่าง ๆ มาไว้ ณ ที่นี้ ให้ครบถ้วนที่สุดเท่าที่จะทำได้ ชื่อใดที่ยังไม่มีชื่อวิทยาศาสตร์เทียบไว้ ก็หมายความว่า นั้นกำลังอยู่ในระหว่างค้นคว้า ซึ่งจะค่อยเรียบเรียงขึ้นเมื่อพิมพ์ครั้งหลัง ๆ เพราะการที่จะรอให้ได้ครบถ้วนเสียก่อน แล้วจึงพิมพ์นั้น เป็นการพันวิสัยที่จะเป็นไปได้ ...”<sup>(27)</sup> พจนานุกรมฉบับนี้มีการระบุสรรพคุณยาของพืชไว้ด้วย

**ตำราสรรพคุณยาไทย** เขียนโดย หลวงประเสริฐวิทย์ศาสตร์ รวบรวมและเจ้าของโดยหมอดอนม บุนยยะกมล เมื่อ พ.ศ. 2484 จำนวน 476 หน้า ราคาหน้าปก 5 บาท ในตำราฉบับนี้กล่าวถึงสัณฐานวิทยาของพืช หมวด 1 พืช 327 รายการ โดยมีภาพวาดลายเส้น (บางส่วน) ส่วนที่ใช้ รส และสรรพคุณ หมวด 2 สัตว์ 59 รายการ หมวด 3 ธาตุ 33 รายการ รวมทั้งสิ้น 419 รายการและ รสยาถือยารสประธาน ยา 9 รส และการจัดรสยากับธาตุทั้งสี่ รวมไปถึง ในคำนำหนังสือ เมื่อ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2484 กล่าวว่า “เนื่องด้วย นา ๆ พฤษชาติที่ใช้เป็นเครื่องสมุนไพรมีอุดมสมบูรณ์ในประเทศไทยเรา ซึ่งเป็นของจำเป็นสำหรับแพทย์แผนโบราณใช้ประกอบเป็นตัวยารักษาโรค มีแพทย์แผนโบราณหลายท่านและญาติมิตรขอให้รวบรวมตำราสรรพคุณยาขึ้นโดยภาพต้นยาประกอบด้วย เพื่อสะดวกในการค้นคว้าสมุนไพร แต่ข้าพเจ้าขอสารภาพว่าข้าพเจ้าเองมีความรู้ในเรื่องราวสรรพคุณยาไทย การคิดเขียนตำราเล่มนี้ขึ้นไม่ใช่เป็นการอวดอุตริมนุสธรรมอันไม่มีในตน ความประสงค์ของข้าพเจ้าก็คือ เก็บรวบรวมสรรพคุณยาไทยที่มีมาแต่โบราณ หรือตามแพทย์โบราณใช้สืบทอดกันมา เว้นแต่มีภาพต้นยาและที่เกิดของต้นยาประกอบเข้าด้วยตามที่หาได้หรือสืบค้นพบ เพื่อเป็นการสะดวกแก่การใช้เครื่องสมุนไพรตามแผนโบราณ ส่วนตำราสรรพคุณยาไทยที่ข้าพเจ้าได้รวบรวมขึ้น เป็นตำราที่มีแพร่หลายซึ่งใคร ๆ ก็ได้ถ้อยยอมลงทุนซื้อ ตำราเล่มนี้ข้าพเจ้าได้พยายามเขียนขึ้นโดยหมอดอนม บุนยยะกมล เจ้าของสถานที่ปรุงยาไทย เป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในเครื่องสมุนไพร เป็นผู้จัดการไปสืบเสาะและเขียนรูปต้นยาตามชนบทต่าง ๆ มารวบรวมไว้คราวละเล็กน้อยเป็นเวลานานหลายปี นอกจากนี้ หมอดอนม บุนยยะกมล ยังได้เชิญแพทย์แผนโบราณที่ทรงวิทยาคณในทางนี้หลายท่าน มาช่วยตรวจสอบต้นยาเพื่อให้ถูกต้องตามที่แพทย์แผนโบราณใช้สืบทอดกันมา หรือทั้งที่ได้พบขึ้นใหม่ในบางสิ่งบางอย่าง” หนังสือตำราที่ใช้รวบรวมตำราสรรพคุณยาไทยฉบับนี้ส่วนที่เป็นภาษาไทย คือ ตำราสรรพคุณยาภาคที่ 3 ของพระทิพย์จักกษัตราแพทย์ตำบลด่อม 1 และ ตำราหมอประจำบ้าน ของพระยาแพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี ตำราสรรพคุณยา เล่ม 3 ของนายร้อยเอกขุนโยธาทักซ์ ตำราสรรพคุณยา ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 ของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เวชศึกษา ของพระยาพิศณุประสาธเวช และตำราสรรพคุณยาไทย รวบรวมโดยนายไพฑูรย์ ศรีเพ็ญ<sup>(28)</sup>

**หนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1 พ.ศ. 2504** ของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร พิมพ์ครั้งแรก<sup>(29)</sup> มีข้อความในพระคัมภีร์สรรพคุณ (และมหาพิกัต) ว่าด้วยคุณแห่งเครื่องยาแก้โรคต่าง ๆ เหมือนกับ พระคัมภีร์สรรพคุณ (และมหาพิกัต) ว่าด้วยคุณแห่งเครื่องยาแก้โรคต่าง ๆ ในแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1 พระพิศณุประสาธเวช รวบรวมพิมพ์<sup>(23)</sup>

**ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณยาของยาเทศและยาไทย พ.ศ. 2522** ของ เสี่ยม พงษ์บุญรอด<sup>(30)</sup> “เป็นตำราบอกชื่อบอกลักษณะ บอกกำเนิดและคุณสมบัติของพันธุ์ไม้และแร่ธาตุที่ใช้เป็นสมุนไพรทั้งมวลมีชื่อทางพฤกษศาสตร์ (ไบทานี)” โดยมีรายการพืช สัตว์ และธาตุต่าง ๆ เรียงตามอักษรตั้งแต่ กะแจะ จนถึง อ้อยช้าง รวม 783 รายการแสดงชื่อวิทยาศาสตร์ ลักษณะสัณฐาน ประโยชน์ทางยา และชื่อเรียกในประเทศไทย ในตอนท้ายมีการจัดกลุ่มยาตามสรรพคุณไว้ด้วย ที่มาของการรวบรวมและเรียบเรียงหนังสือนี้ปรากฏในคำนำ ดังนี้ “คำนำ ความรู้สึกนึกคิดที่ทำให้ข้าพเจ้าต้องเรียบเรียงหนังสือชุดนี้ขึ้น ก็เนื่องมาจากเหตุผลหลายประการ คือข้าพเจ้าได้เคยศึกษาวิชาแพทย์และสรรพคุณยาแผนโบราณของไทยมาก่อนแล้ว แต่ตำราที่ท่านโบราณเคยใช้มาและได้จารึกในแผ่นศิลาเป็นหลักฐานอยู่มาจนทุกวันนี้ ที่พระระเบียงศาลารายวัดพระเชตุพนฯ โดยความควบคุมของพระบำเรอราชแพทยา ซึ่งเป็นแพทย์ใหญ่เรื่องนามในสมัยรัชกาลที่ 3 และ ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ โดยพระยาพิศณุประสาธเวชฯ เวชศาสตร์วรรณ โดยพระยาประเสริฐศาสตร์ดำรง (หนู) แพทย์ตำบลด่อม โดยพระยาแพทย์พงศา (สุน) ตำราสรรพคุณของกรมหลวงวงศาธิราช สมุฐานวินิจฉัย ของพระยาแพทย์พงศา (นาค) ตำราบำบัดสรรพโรค (หมอแฮน แอนด้าชัน) เกสซ์ดำรับ ของนายจำลอง สุวคนธ์ สมุนไพรในบ้านเรา ของนายพลตรีพระยาวิบูลย์อายุรเวช ผลเกิดจากป่าไทย โดยท่าน

อาจารย์เกลียว บุนนาค ไม่ประทับของไทย โดยพระยาวิจิตรนรินทร์ และ ฯลฯ ที่มีหลักฐานควรเชื่อถือได้อีกหลายท่าน

อนึ่ง ข้าพเจ้าได้เคยบุกป่าฝ่าดง ขึ้นเขาลงห้วยไปสำรวจสมุนไพรกับท่านศาสตราจารย์ อาร์โน วิโอเวอร์ และนายรูดอล์ฟ ซาลเลอร์ เกสเซอร์เอกแห่งกองเภสัชกรรม กรมวิทยาศาสตร์ มาแต่ พ.ศ. 2482 จนล่วงมา พ.ศ. 2490 จึงได้เห็นเหตุการณ์และภูมิประเทศต่าง ๆ ทางภาคเหนือและภาคตะวันออก ภาคกลางมาบ้าง เลยชวนให้คิดเสียต่อสิ่งที่ได้เห็นและเคยลำบากตรากตรำมาแล้ว ถ้าจะไม่ทำอะไรเลย ก็ให้นึกเสียตายว่า เหตุการณ์ทั้งหลายจะสูญไปพร้อมกับความแตกดับของข้าพเจ้า ... ข้อความเดิมในสรรพคุณยาบางตอน ท่านโบราณท่านได้กล่าวไว้เสียจนฟังไม่รู้ความ ข้าพเจ้าได้พยายามแก้ไขให้ใกล้เคียงกับความจริงยิ่งขึ้น แต่ถ้าข้อความใด ๆ ที่ข้าพเจ้าเองไม่เข้าใจแล้ว ข้อความนั้นข้าพเจ้าจะไม่แก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงอย่างใดเลย คงใช้ความเห็นของท่านผู้ใหญ่ให้คงไว้ ดังนั้น หนังสือชุดนี้จึงมีทั้ง อดีต, ปัจจุบัน, อนาคต และยังมีความเห็นของข้าพเจ้าเพิ่มเติมไว้ด้วย โดยได้เคยไปร่วมประชุมกับแพทย์แผนโบราณตามจังหวัดมาแล้วทุกภาค จึงได้สรรพคุณเพิ่มเติม ตามที่แพทย์ชนบทต่าง ๆ เขาใช้กันมาอีกด้วย ... การค้นคว้าหาคุณภาพและสารประกอบในตัวยาของเรา ยังไม่เคยมีใครทำกันจริงจังเลย ...”<sup>(30)</sup> กล่าวได้ว่าเป็นการรวบรวมจากแพทย์แผนโบราณในความรู้พฤกษศาสตร์พื้นบ้านที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา (ethnobotanical lore)

**ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคหนึ่ง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุนานาชาติ พ.ศ. 2507** ของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพน ฯ (วัดโพธิ์) พบคำชี้แจงในเล่ม ซึ่งพิมพ์ที่ บพิธการพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. 2537 คำชี้แจงของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดมหาธาตุ ลงวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2507<sup>(31)</sup> ดังนี้

“หนังสือสรรพคุณยาไทยเล่มนี้ ผู้รวบรวมเป็นแพทย์แผนโบราณและเคยเป็นข้าราชการสังกัดกรมวิทยาศาสตร์ มีหน้าที่ควบคุมสวนสมุนไพรมาก่อน จึงมีความมุ่งหมายแรงกล้าที่จะให้ตำราเล่มนี้ มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ ได้พยายามค้นคว้าหาชื่อภาษาต่างประเทศมาลงกำกับไว้ เพื่อจะให้สะดวกแก่ผู้ที่สนใจในงานวิจัยค้นคว้า และศึกษาเล่าเรียนต่อไปในอนาคต แต่เนื่องจากผู้รวบรวมสันตติในภาษาหนังสือต่างประเทศไม่มากนัก ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องมีการผิดพลาดอยู่บ้าง คณะกรรมการจึงมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ตำราเป็นสิ่งสำคัญ แก่นักค้นคว้าและศึกษาเล่าเรียน ไม่น่าจะให้มีการผิดพลาดมากนัก ควรส่งหนังสือนี้ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิในทางเภสัชศาสตร์ได้ตรวจสอบให้ถูกต้องเสียอีกครั้งหนึ่งก่อน คณะกรรมการจึงมีมติให้ข้าพเจ้านำหนังสือเล่มนี้ไปขอความช่วยเหลือ จากท่านศาสตราจารย์ ดิดต๋อ บุนนาค และท่านอาจารย์ ดร.ณ พลศิริ แห่งคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ซึ่งท่านทั้งสองก็ได้ให้ความกรุณาช่วยเหลือ ตรวจสอบแก้ไขจนสำเร็จลงด้วยดี สมความปรารถนาทุกประการ คณะกรรมการสมาคมจึงขอกราบขอบพระคุณท่านทั้งสองซึ่งได้ให้ความกรุณาช่วยเหลือครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง”

บทนิยาม โดยศาสตราจารย์ดิดต๋อ บุนนาค

“หนังสือประเภทตำราให้ความรู้ประเภทเป็นของหาได้ยาก ยากในการที่จะสะสมรวบรวมให้เป็นเล่มขึ้น ถึงแม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะได้อธิบายเรื่องราวจากหนังสือ “ไม้เทศเมืองไทย” ซึ่งรวบรวมโดยคุณหมอเสงี่ยม พงษ์บุญรอด ซึ่งท่านผู้นี้ได้เคยปรารภกับข้าพเจ้าว่า จะหาทุนจัดพิมพ์หนังสือที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมนี้ให้ตีพิมพ์ขึ้น แต่ท่านก็ได้สิ้นบุญไปเสียก่อน”

คำนำ โดยกำธร ตั้งตรงจิต ภาคหนึ่ง ลงวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2521 ภาคสอง ลงวันที่ 1 มกราคม 2521 ส่วนคำนำในภาคสาม ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 มีข้อความดังนี้

“หนังสือประมวลสรรพคุณยาไทยเล่มนี้ เดิมอาจารย์เสงี่ยม พงษ์บุญรอด แพทย์แผนโบราณชั้น 1 อดีตข้าราชการหัวหน้าควบคุมสวนสมุนไพรของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ได้เป็นผู้นำท่านศาสตราจารย์อาร์โน วิโอเวอร์ กับนายรูดอล์ฟ ซาลเลอร์ เกสเซอร์เอก พร้อมด้วยศาสตราจารย์ดิดต๋อ บุนนาค แห่งกองเภสัชกรรม กรม

วิทยาศาสตร์ไปสำรวจสมุนไพรตามภูมิประเทศในภาคต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออก ตั้งแต่ พ.ศ. 2482 ถึง พ.ศ. 2490 เป็นเวลานานถึง 9 ปีเศษ การไปสำรวจครั้งนี้ ได้บุกป่าฝ่าดง ขึ้นเขาลงห้วย ด้วยความยากลำบาก เพื่อต้องการจะได้พบเห็นบรรดาพืชพันธุ์สมุนไพร ที่กำลังผลิดอกออกผล ให้มากที่สุดที่จะทำได้ ทั้งได้เคยไปร่วมประชุมกับแพทย์แผนโบราณตามจังหวัดต่าง ๆ มาแล้วทุกภาคได้สอบสวนสรรพคุณพฤกษชาตินานาชนิดตามที่แพทย์ชนบทใช้กันเพิ่มมาเป็นอันมาก และท่านได้ปรารภไว้ว่า จะจัดทำเป็นตำราขึ้นอีก เพราะตามตำราสรรพคุณยาไทยที่มีอยู่แล้วทั่ว ๆ ไปนั้นยังไม่พอกับความต้องการที่จะใช้ หรือศึกษาเล่าเรียน จึงได้รวบรวมสรรพคุณยาในต่าง ๆ เช่น ศิลาจารึก วัดพระเชตุพน ฯ ในความควบคุมของพระยาบำเรอราชแพทย์ซึ่งเป็นแพทย์ประจำราชสำนักในรัชกาลที่ 3 และตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ โดยพระยาพิศณุประสาทเวช เวชศาสตร์บรรณา โดยพระยาประเสริฐศาสตร์ดำรง (หนู) แพทย์ตำบลด โดยพระยาแพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี (สุน์ สุนทรเวช) ตำราสรรพคุณของกรมหลวงวงศาธิราช สมุฐานวินิจนัย ของพระยาแพทย์พงศา (นาค) ตำราบำบัดสรรพโรค (หมอแฮน แอดคำซัน) เกสซ์ตำรับ ของนายจำลอง สุวคนธ์ สมุนไพรในบ้านเรา ของนายพลตรี พระยาวิบูลย์อายุรเวช ผลเกิดจากป่าไทย โดยอาจารย์เกลียว บุญนาค ไม้ประดับของไทย โดยพระยาวิจิตรนันท (โต โกเมศ) ตำราสรรพคุณยาไทย หลวงประเสริฐวิทยาศาสตร์ และตำราอื่น ๆ ที่มีหลักฐานควรเชื่อถือได้อีกหลายแห่งมาเพิ่มเติม โดยจะให้ชื่อว่า “แสงสว่างในบ้านเรา” ความมุ่งหมายของผู้รวบรวมต้องการจะให้สรรพคุณยาในต่าง ๆ มารวมอยู่ในที่แห่งเดียวกัน เพื่อสะดวกแก่การศึกษาและค้นคว้า โดยมีต้องหาหนังสือหลายเล่มมาดู เป็นการสิ้นเปลืองทรัพย์และเวลา มีหนังสือเล่มนี้เพียงเล่มเดียว เป็นการสะดวกแก่ผู้ที่ศึกษาและค้นคว้าต่อไป” ประมวลสรรพคุณยาไทย ภาค 1 ภาค 2 และภาค 3 ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุานาชนิด ของ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) การนับจำนวนชนิดนับตามตัวเลขในสารบัญแต่ละเล่มมีวัตถุ 554 518 และ 358 ชนิด ตามลำดับ รวม 1,430 ชนิด<sup>(31,32,33)</sup> ซึ่งมีมาก่อน ไม้เทศ เมืองไทย ของ เสี่ยม พงษ์บุญรอด<sup>(30)</sup> อย่างไรก็ดีตาม ไม้เทศ เมืองไทย ของ เสี่ยม พงษ์บุญรอด พบว่ามีพิมพ์ครั้งแรกที่โรงพิมพ์เกษมบรรณกิจ เมื่อ พ.ศ. 2514 ด้วย การที่คานาประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคหนึ่ง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุานาชนิด พ.ศ. 2507 ยังได้กล่าวว่ามีที่มาจากกรรวบรวมสรรพคุณสมุนไพรของอาจารย์เสี่ยม พงษ์บุญรอด ด้วย

ทั้งตำราไม้เทศเมืองไทย<sup>(30)</sup> และ ตำราประมวลสรรพคุณยาไทย ภาคหนึ่ง ภาคสอง และภาคสาม<sup>(31,32,33)</sup> ได้ถูกกำหนดให้เป็นตำราการแพทย์แผนไทยของชาติและตำรับยาแผนไทยของชาติ ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง การประกาศกำหนดตำราการแพทย์แผนไทยของชาติและตำรับยาแผนไทยของชาติ (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2562 อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542<sup>(34)</sup> ในบัญชีรายชื่อตำราการแพทย์แผนไทยและตำรับยาแผนไทยที่ประกาศกำหนดให้เป็นตำราการแพทย์แผนไทยของชาติและตำรับยาแผนไทยของชาติแนบท้ายประกาศกระทรวงสาธารณสุข ดังนี้

1. ตำราไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย รวบรวมและเรียบเรียงโดยหมอเสี่ยม พงษ์บุญรอด ประกอบด้วยสมุนไพร จำนวน 783 ชนิด

2. ตำราประมวลสรรพคุณยาไทย ภาคหนึ่ง-ภาคสาม จำนวนวัตถุ 1,413 ชนิด ดังนี้

2.1 ตำราประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคหนึ่ง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุานาชนิดของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ สำนักวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) ท่าเตียน พระนคร ประกอบด้วยตำรับยาแผนไทยจำนวน 536 ตำรับ

2.2 ตำราประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุนานาชาติของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) ทำเดียน พระนคร ประกอบด้วยตำรับยาแผนไทย จำนวน 519 ตำรับ

2.3 ตำราประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสาม) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุนานาชาติของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) ทำเดียน พระนคร ประกอบด้วยตำรับยาแผนไทย จำนวน 358 ตำรับ

หมายเหตุ จำนวนชนิด และจำนวนตำรับตามที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา มีความแตกต่างจากการนับจากสารบัญในเล่มหนังสือ

**ตำราเภสัชศึกษา พ.ศ. 2522<sup>(35)</sup>** หน้าปกระบุว่า “เป็นตำราสำหรับผู้ศึกษาวิชาเภสัชกรรมแผนโบราณ เพื่อเข้าสอบรับใบประกอบโรคศิลปะ สาขาเภสัชกรรม จากกระทรวงสาธารณสุข เรียบเรียงโดย อาจารย์เชาว์ กสิพันธุ์ บก. บว. อาจารย์ฝ่ายวิชาการ สมาคมแพทย์เภสัชกรรมไทยโบราณ” และในคำนำ ลงวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2522 หนังสือแบ่งเป็น 2 ภาค คือ ภาคการศึกษา ที่กล่าวถึงเภสัชวัตถุ เพียงประเภทละ 10 ชนิด และในภาคขยาย การศึกษาก็จะมีเภสัชวัตถุเต็มจำนวน กล่าวคือ พืชจำพวกต้น 448 ต้น พืชจำพวกเถา 107 ต้น พืชจำพวกเครือ 13 เครือ พืชจำพวกหัว หรือเง่า 43 หัว พืชจำพวกผัก 29 ผัก พืชจำพวกหญ้า 51 หญ้า ว่านที่ใช้ทำยาได้ 21 ว่าน เห็ดต่าง ๆ ที่ใช้ทำยาได้ 25 เห็ด สัตว์ต่าง ๆ ที่ใช้ทำยาได้ 70 อย่าง ธาตุวัตถุที่ใช้ทำยาได้ 80 อย่าง ยาสามัญประจำบ้านตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 เป็นยาแผนปัจจุบัน 40 ขนาน และแผนโบราณ 16 ขนาน นอกจากนี้ ยังมีการรวบรวมสรรพคุณเฉพาะกลุ่ม เช่น ทางสัตว์ที่ใช้ทำยา 8 ชนิด นมพืชที่ใช้ทำยาได้ 12 ชนิด หนาม 9 ชนิด น้ำมันสัตว์ 12 ชนิด ยางไม้ 18 ชนิด วัตถุที่มีคำว่า “จี” ขึ้นหน้าหน้า 10 ชนิด หญ้าที่มีรสขม 11 ชนิด ลูกไม้รสฝาด 14 ชนิด ดินต่าง ๆ 14 ชนิด และอื่น ๆ

**ตำราสรรพคุณสมุนไพรไทยแผนโบราณ พ.ศ. 2526<sup>(36)</sup>** ของ สายสนม กิตติขจร ท่านผู้เรียบเรียงได้กล่าวในคำนำตำราที่ว่าท่านเป็นผู้บรรยายในด้านวิชาแพทย์แผนโบราณ เกี่ยวกับเรื่องตัวยา สรรพคุณยา สมุนไพรต่าง ๆ ตลอดจนพิกัดยา ตามหลักการแพทย์แผนโบราณของ ขุนโสภิตบรรณลักษณ์ (อำพัน กิตติขจร) ระหว่างปีงบประมาณ 2512-2514 ความส่วนหนึ่งว่า “แพทย์ประจำตำบลทุกรุ่นที่มีความสนใจในวิชาสรรพคุณยาไทยโบราณและตัวยาต่าง ๆ ได้ขอร้องให้ข้าเจ้าจัดทำตำราสรรพคุณยาโดยทำรูป บอกชื่อ ลักษณะ รส และสรรพคุณของสิ่งนั้น ๆ ไว้ด้วย ถ้าทำได้ หากพวกเขามีตำรา ก็จะช่วยให้พวกเขาได้รับความรู้ สะดวกแก่การที่จะค้นคว้าหาตัวยาสรรพคุณยามาประกอบการปรุงยาเพื่อใช้ในการรักษาโรค ... ข้าพเจ้าเห็นว่าตัวยาสมุนไพรซึ่งยังมีอยู่อีกมากในเมืองไทยของเรา เป็นสมบัติอันล้ำค่าข้าพเจ้าจึงจัดทำตำราเล่มนี้ขึ้น การเรียกชื่อต้นไม้ของแต่ละภาคแต่ละจังหวัดไม่ค่อยเหมือนกันเป็นการยากที่จะเขียนให้เข้าใจได้โดยละเอียดทุกภาคทุกจังหวัด แต่ข้าพเจ้าได้ถามและจดไว้จากแพทย์ประจำตำบลที่เข้ามารับการอบรมบ้าง ค้นหาจากหนังสือตำราบางเล่มบ้าง กว่าจะทำตำราเล่มนี้เป็นรูปเล่มได้ก็ต้องเวลาอยู่นานหลายปี แต่ก็ยังได้ชื่อของภาคต่าง ๆ มาไม่ครบ ส่วนชื่อทางพฤกษศาสตร์นั้นได้รับความเอื้อเฟื้อจาก คุณจำลอง เพ็งคล้าย ฝ่ายพฤกษศาสตร์ กองบำรุง กรมป่าไม้ ได้กรุณาเขียนให้” บรรณานุกรมท้ายเล่มประกอบด้วย **คัมภีร์แพทย์แผนไทยโบราณ เล่ม 1** ของขุนโสภิตบรรณลักษณ์ (อำพัน กิตติขจร) พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2504<sup>(37)</sup> และ **ตำราสรรพคุณยาไทย** เขียนโดยหลวงประเสริฐวิทยาศาสตร์ และหมอดอนม บุนยะกมล ผู้รวบรวมและเจ้าของ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2484<sup>(28)</sup>

หนังสือตำราสรรพคุณสมุนไพรไทยแผนโบราณเล่มนี้แบ่งเป็น 3 หมวด หมวดที่ 1 ว่าด้วยสรรพคุณของต้นไม้ต่าง ๆ ที่นำมาใช้ทำยาประมาณ 475 ชื่อ โดยแสดงชื่อวิทยาศาสตร์ ลักษณะต้นไม้ และสรรพคุณของส่วนที่ใช้ทำยา หมวดที่ 2 ว่าด้วยสรรพคุณที่ได้จากสัตว์ต่าง ๆ 41 ชนิด หมวดที่ 3 ว่าด้วยสรรพคุณที่ได้มาจากแร่ธาตุต่าง ๆ 36 ชนิด รวมทั้งพืชผัก รสยา และน้ำกระสายยา ตามหลักคัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณของขุนโสภิตบรรณลักษณ์ (อำพัน กิตติขจร) มีการแสดงภาพขาว-ดำประกอบ มีจำนวน 331 หน้า

**พจนานุกรมสมุนไพร (ฉบับสรรพคุณยาไทย) พ.ศ. 2532** พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2538 โดย วิทย์ เทียงบูรณธรรม พิมพ์ครั้งแรก ในคำนำได้ระบุว่า ส่วนดีของหนังสือเล่มนี้มอบให้กับบรรพบุรุษของเรา นักวิชาการ แลนักวิจัยจำนวนมากที่มีส่วนสะสมข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้มาเป็นเวลานานร้อยปีหรือมากกว่านั้น โดยเรียงชื่อสมุนไพรตามตัวอักษร และพืชแต่ละชนิดก็ระบุสรรพคุณของแต่ละส่วนที่ใช้ รวมถึงพืชผัก และตำรับยา อย่างไรก็ตาม ไม่มีการอ้างอิงถึงแหล่งที่มาของข้อมูลที่รวบรวมแต่อย่างใด<sup>(38)</sup>

**สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย พ.ศ. 2540** โดย วุฒิ วุฒิธรรมเวช คำนำหนังสือกล่าวว่า มีจุดมุ่งหมายสืบสานการแพทย์แผนโบราณ โดยการรวบรวมรายละเอียดของสมุนไพรที่กระจายอยู่เข้ามารวมไว้ และมีภาพส่วนต่าง ๆ ของพืชซึ่งต้องรอเก็บภาพตามฤดูกาล โดยจะประสานวิทยาการสมัยใหม่ด้วย แต่ด้วยข้อจำกัดของเวลาและทรัพยากรจึงได้จัดพิมพ์เพื่อพอแก่การค้นคว้าและประกอบวิชาชีพแผนโบราณได้<sup>(39)</sup>

**ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม พ.ศ. 2541<sup>(7)</sup>** ในคำนำหนังสือดังกล่าวระบุว่า “โดยรวบรวมจากตำราที่กระทรวงสาธารณสุขรับรอง จำนวน 5 เล่ม คือ

1. ตำราเวชศึกษา ของพระยาพิษณุประสาทเวช เล่ม 1, 2, 3
2. ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง เล่ม 1, 2
3. ตำราคัมภีร์แพทย์แผนโบราณ ของขุนโสภิตบรรณลักษณ์ เล่ม 1, 2, 3
4. ตำราเวชศึกษาและตำราประมวลหลักเภสัช ของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ (วัดพระเชตุพนฯ)

และตำราอื่น ๆ ที่มีอยู่นำมาเรียบเรียงเนื้อหาให้มีความเหมาะสมครบถ้วน จัดเป็นหมวดหมู่ ตามลำดับความสำคัญของเนื้อหา เพื่อให้ง่ายต่อการเรียนการสอนของครูและศิษย์ และให้เป็นตำรามาตรฐานในการสอนแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรมของกระทรวงสาธารณสุข”

ในส่วน of สาขาเภสัชกรรม ตำราเล่มนี้มี 5 บท ว่าด้วยความรู้พื้นฐาน เภสัชวัตถุ สมุนไพรในสาธารณสุขมูลฐาน พืชเศรษฐกิจ สรรพคุณเภสัช ยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2537 จำนวน 28 ขนาน คณาเภสัช และเภสัชกรรม ภาคผนวก ชื่อตำรับยาและสรรพคุณ วิธีปรุงยา และแบบปฏิบัติการเภสัชกรรม ซึ่งใช้เป็นตำราหลักในการสอบขึ้นทะเบียนและรับใบอนุญาตประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทย ประเภทเภสัชกรรมไทย ในส่วนของเภสัชวัตถุ สามารถจำแนกเป็นพืช สัตว์ และธาตุ 791 ชนิด ในการจัดจำแนกประเภทนั้นมีรูปแบบเฉพาะเป็นไปตามค่านิยมหรือวิธีการที่ตำรานี้กำหนด (folk taxonomy) และยังคงใช้ในการเรียนการสอนและการสอบรับใบประกอบวิชาชีพการแพทย์ไทย ด้านเภสัชกรรมไทยตลอดมาจนถึงปี พ.ศ. 2564 นี้ด้วย

**สมุนไพรร้านเจ้ากรมเป๋อ พ.ศ. 2542** โดย อุทัย สีนธสาร<sup>(40)</sup> หนังสือที่รวบรวมลักษณะและสรรพคุณสมุนไพรไทยไว้กว่า 800 ชนิด เนื่องจากลูกค้าของร้านเจ้ากรมเป๋อและผู้สนใจในด้านสมุนไพรมาสอบถามอยู่ตลอดเวลาสมุนไพรหรือตัวยานี้ชนิดนั้นรักษาโรคอะไรได้บ้าง มีสรรพคุณอย่างไร การตอบคำถามดังกล่าวเป็นเรื่องยุ่งยากและสิ้นเปลืองเวลามาก เพื่อขจัดปัญหาดังกล่าวจึงคิดจะทำหนังสือบอกเล่าถึงลักษณะและสรรพคุณของสมุนไพรที่มีจำหน่ายในร้านเจ้ากรมเป๋อขึ้น ซึ่ง **ไม้เทศ เมืองไทย** ของ เสี่ยม พงษ์บุญรอด<sup>(30)</sup> และประมวลสรรพคุณยาไทย ภาค

1 ภาค 2 และ ภาค 3 ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุนานาชาติ ของ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร<sup>(31,32,33)</sup> ก่ออยู่ในบรรณานุกรมหนังสือเล่มนี้ด้วย

**หนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ** พิมพ์ในปี พ.ศ. 2543<sup>(22)</sup> มีเนื้อหา พระคัมภีร์สรรพคุณ (และมหาพิภักดิ์) ว่าด้วยคุณแห่งเครื่องยาแก้โรคต่าง ๆ โดยระบุ ชื่อสมุนไพร ส่วนที่ใช้ รส และสรรพคุณแก้อาการต่าง ๆ โดยเริ่มจาก คุณแห่งผลสมอ 7 ประการ ยาเบญจกูล ไปจนถึง พิกัดกระสายยา ซึ่งข้อความเหมือนกับพระคัมภีร์สรรพคุณ (และมหาพิภักดิ์) ว่าด้วยคุณแห่งเครื่องยาแก้โรคต่าง ๆ ใน แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1 พระพิณุประสาทเวช รวบรวมพิมพ์<sup>(23)</sup> และในแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1 ของ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร<sup>(29)</sup>

**หนังสือสมุนไพรที่ใช้บำบัดรักษาโรค พ.ศ. 2552** โดย นายประกอบ อุบลขาว ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ ด้านการแพทย์แผนไทย จังหวัดสงขลา รวบรวมต้นฉบับ จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เป็นหนังสือที่นำเสนอวิธีการการใช้ส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรกับโรคต่าง ๆ จำนวน 44 ชนิด ทั้งนี้ โดยระบุสรรพคุณทางยาตามภูมิปัญญาชาวบ้าน<sup>(41)</sup>

**ข้อเสนอแนะของนายแพทย์กรุงไกร เจนพาณิชย์** ในรายงานต้นฉบับสมบูรณ์การวิจัย เรื่อง การพัฒนาสมุนไพรไทยด้านสาธารณสุขสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 ในส่วนคำชี้แจงเพิ่มเติมและแก้ไข<sup>(19)</sup> มีดังนี้ “การที่สมุนไพรซึ่งใช้ต่อกันมาสมัยสุโขทัย อยุธยา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นั้นได้เกิดขาดช่วงไปเมื่อการแพทย์แผนตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย มีเหตุผลหลายประการดังนี้

1. หมอไทยแผนโบราณขาดความรู้ในเรื่อง วิทยาศาสตร์ความรู้ทางเคมี ภาษาอังกฤษ และซื้อต้นไม้มิ จึงไม่สามารถพูดกับหมอฝรั่งให้เข้าใจกันได้
2. มักหวงวิชา เพราะจะถ่ายทอดวิชาความรู้ให้เฉพาะลูกหลานในวงศ์ตระกูลเดียวกัน ทำให้วิชาความรู้ไม่แพร่หลาย หรือมีการถ่ายทอดให้ถูก ๆ ผิด ๆ มีการปิดบัง หวงตำราที่แท้จริง
3. ขาดการพัฒนา จะเห็นได้ว่าเดิมใช้กันมา เป็นยาต้มซึ่งมีกลิ่นรสไม่น่ารับประทาน ต่อมาก็ไม่ได้มีการปรับปรุงให้เป็นรูปแบบอื่น ๆ ที่กลบกลิ่นของรสรยาทำให้รับประทานง่ายขึ้น
4. การจัดการศึกษา เมื่อครั้งที่บรรจุเข้าในหลักสูตรแพทยศาสตร์ในโรงเรียนราชแพทยวิทยาลัยนั้น เข้าใจว่านักเรียนไม่มีพื้นฐานความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เช่นวิชาพฤกษศาสตร์และเคมี ทำให้การเรียนวิชาแพทย์แผนโบราณได้รับความยากลำบาก นักเรียนไม่รู้จักซื้อต้นไม้มิ (หมายเหตุ ความรู้ทาง taxonomy เข้ามาในประเทศไทยโดยหม่อมเจ้าลักษณะกร เกษมสันต์ ราว ๆ รัชกาลที่ 7 ที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง)
5. ขาดการสนับสนุนจากทั้งประชาชนและรัฐบาล เพราะประชาชนหันไปนิยมการรักษาแผนตะวันตก และการวิจัยสมุนไพรจากต้นไม้มิเป็นยารักษาโรคนั้นใช้เวลาและงบประมาณสูงมาก รัฐบาลไม่อาจสนับสนุนได้
6. เมื่อถึงคราวจำเป็นจึงมีการพัฒนาสมุนไพรซึ่งเป็นไปแบบบังคับหรือจำใจทำ เช่นระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ประสบปัญหาขาดแคลนยารักษาโรคอย่างมาก เมื่อสงครามสงบจึงหันมาสนใจศึกษาสมุนไพรกันอีก แต่ยังไม่ก้าวหน้าไปมากมายนัก จนถึงปี พ.ศ. 2524 องค์การอนามัยโลก วางเป้าหมายไว้ว่า “Health for All by the Year 2000” และสนับสนุนการวิจัยสมุนไพร ประเทศไทยซึ่งเป็นสมาชิก WHO จึงหันกลับมาสนใจเกี่ยวกับสมุนไพรอีกครั้งหนึ่ง
7. ยังขาดสื่อเชื่อมโยงที่จะแปลงถ้อยคำจากหมอแผนโบราณเป็นแผนปัจจุบัน
8. ขาดการแปลชื่อโรคจากแผนโบราณเป็นแผนปัจจุบัน และมักคลาดเคลื่อนและไม่ค่อยตรงกัน มีอาการของโรคที่ปรากฏในตำรายาโบราณ ซึ่งไม่รู้ว่ตรงกับโรคอะไรในแผนปัจจุบัน”

**ความเห็น เกล็ดขรุขระปริดา ตั้งตรงจิตร<sup>(42)</sup> เกี่ยวกับสรรพคุณตัวยาในตำราต่าง ๆ** “บอกได้คำเดียวว่ามั่วหมด เพราะไม่มีการอ้างอิง (reference) ที่อ้างอิงได้ ก็คือจารึกตำรายาวัตโพธิ์ แล้วถูกนำไปขยายแยกเป็นแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ของหมอเส็งยมก็ไม่มีอ้างอิง ทั้งที่มีในจารึกวัตโพธิ์ไว้ตั้งแต่ ค.ศ. 1835 ก่อนอเมริกาจะเป็นชาติก่อนมี AMA (The American Medical Association, founded in 1847) และ periodic table คนไทยอ้างอิงอันนี้ ยกเว้นเอกสารอ้างอิง เรื่อนี้จะประชุมตำรับยาแห่งชาติ 234 ขนาน ผมอยากให้ทางกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกหาตัวยานี้ที่ต้องมาทำตำรับมาตรฐาน เพื่อทำ foot print แล้วประเมินคุณภาพที่ต้องและผลการรักษาตำรับที่ทุกโรงงานผลิตว่าได้ผลแน่นอน สม่าเสมอ ตามสรรพคุณที่ระบุไว้หรือไม่” การศึกษาวิจัยสมุนไพรถึงสารประกอบทางเคมีที่สำคัญ น่าจะเกิดขึ้นหลังจากมีการจัดทำตารางธาตุ (Periodic table) ซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2412 โดยนักเคมีชาวรัสเซีย Mendeleev<sup>(20)</sup>

### กรณีศึกษา สรรพคุณอบเชยจากเอกสารการแพทย์แผนไทย

ในการศึกษาว่าสรรพคุณยาที่ได้รับรวบรวมและคัดลอกสืบต่อกันมามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรในแต่ละแหล่งที่มา จากการรวบรวมสรรพคุณอบเชยจากเอกสารจำนวน 17 รายการ ตั้งแต่สมัยกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ซึ่งเป็นบุคคลแรกที่ระบุสรรพคุณสมุนไพรตามส่วนที่ใช้เป็นพระองค์แรก ซึ่งมีขึ้นก่อน พ.ศ. 2414 จนถึง พ.ศ. 2542 ดังแสดงในตารางที่ 1 สามารถจำแนกสรรพคุณออกเป็น 8 กลุ่ม ดังแสดงในตารางที่ 2 ดังนี้

กลุ่ม A เป็นกลุ่มที่ยึดสรรพคุณตามเอกสารลำดับที่ 1. กรมหลวงวงศาธิราชสนิท<sup>(43)</sup> เอกสารลำดับที่ 2. ศิลาจารึกวัตโพธิ์<sup>(17)</sup> และ เอกสารลำดับที่ 3. และ 4. ตำราสรรพคุณยาที่ขออนุญาตหอสมุดแห่งชาติพิมพ์<sup>(16, 44)</sup>

กลุ่ม B เป็นกลุ่มพระยาพิศณุประสาทเวช เอกสารลำดับที่ 5 ที่มีสรรพคุณแก้เสมหะอันบังเกิดในกองสันนิบาตแตกต่างไปจากกลุ่ม A ที่เขียนแยกกันเป็นแก้เสมหะ แก้ไข้สันนิบาต<sup>(23)</sup> และเอกสารลำดับที่ 6 แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฯ โดยสถาบันภาษาไทย<sup>(22)</sup>

กลุ่ม C เอกสารลำดับที่ 7 ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง เล่ม 2 แก้มอำพาต แก้มพิศม์/พิชร้อน แก้ไข้จับ<sup>(21)</sup>

กลุ่ม D เอกสารลำดับที่ 8 แพทย์ตำบล เล่ม ๑ เรื่องคลอดบุตร - ตำราสรรพคุณยาไทย ใช้อบเชยเป็นกระสาย บำรุงดวงจิตต์ แก้อ่อนเพลีย ทำให้มีกำลัง<sup>(25)</sup>

กลุ่ม E กลุ่มนี้จะมีสรรพคุณค่อนข้างมาก 4 ถึง 11 สรรพคุณ เอกสารลำดับที่ 9 - 13 ตำราสรรพคุณยาไทย<sup>(28)</sup> คู่มือนักทำยา<sup>(45)</sup> ตำราเภสัชศึกษา<sup>(35)</sup> ตำราสรรพคุณสมุนไพรไทยแผนโบราณ<sup>(36)</sup> และสมุนไพรร้านเจ้ากรมเปือ<sup>(40)</sup> ซึ่งน่าจะเป็นการรวมสรรพคุณของกลุ่ม A B C D เข้ามาทั้งหมด และมีส่วนที่เพิ่มเติมเข้าไปด้วย

กลุ่ม F และ G และ H จะเป็นสรรพคุณที่แตกต่างไปจากกลุ่ม A B และ C แต่เหมือนกับสรรพคุณบางส่วนของกลุ่ม E และส่วนเพิ่มเติมที่ต่างออกไป คือ คัมภีร์แพทย์แผนไทยโบราณ เล่ม 1<sup>(37)</sup> ไม้เทศเมืองไทย<sup>(30)</sup> และประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสาม) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์นานาชนิด<sup>(33)</sup>

### สรรพคุณอบเชยจากบทความวิชาการร่วมสมัย

พืชสกุลอบเชย *Cinnamomum* วงศ์ Lauraceae มี 5 ชนิด<sup>(46)</sup> คือ อบเชยเทศ หรือ อบเชยลังกา (*Cinnamomum verum* J. Presl.) มีชื่อพ้อง *Cinnamomum zeylanicum* Nees. ('true cinnamon', Sri Lankan or Ceylon cinnamon) อบเชยจีน (*Cinnamomum aromaticum* Nees, *C. cassia* Blume.) อบเชยชวา (*Cinnamomum burmannii* (Nees.) Blume) (Java or Indonesian cinnamon) อบเชยญวน (*Cinnamomum loureirii* Nees.) (Vietnamese or Saigon cinnamon) และ อบเชยไทย (*Cinnamomum bejolghotha* (Buch-Ham.) Sweet หรือได้จาก *Cinnamomum iners* Reinw. Ex Blume. การศึกษาพืชสกุลอบเชยในทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้านที่

กล่าวถึงสรรพคุณอบเชยในการใช้เป็นอาหารและยา และได้มีบทปริทัศน์รวบรวมผลงานวิจัยคุณสมบัติทางเภสัชวิทยาของสารสกัดจากส่วนต่างของอบเชย 4 ชนิดแรกโดยอ้างอิงบทความวิชาการถึง 297 รายการ<sup>(47)</sup> มีดังนี้ เป็นยาสมานแผล ทำให้อบอุ่น ขับลม ฟอกเลือด ย่อยอาหาร เป็นยาฆ่าเชื้อ ต้านเชื้อรา ต้านไวรัส ต้านแบคทีเรีย ต้านอนุมูลอิสระ ต้านการอักเสบและปรับภูมิคุ้มกัน และยังช่วยลดระดับคอเลสเตอรอลและน้ำตาลในเลือด สารประกอบไฟโตเคมีคอลหลากหลายชนิดรวมถึงอัลดีไฮด์ อะซิเตท แอลกอฮอล์ เทอร์ปีน ฟลาโวนอยด์ อัลคาลอยด์ แอนทราควิโนน คูมาริน ฟีนอล ซาโปนิน แทนนิน กรดคาร์บอกซิลิก ไฮโดรคาร์บอน แคมเฟน สฟาทุเลนอล กรดไขมัน แอกติโนดาฟีนอล สเตียรอยด์ และ ไกลโคไซด์ (kaempferol glycosides) ที่พบได้ในส่วนต่าง ๆ ของพืชชนิดนี้ นอกจากนี้ อบเชยเป็นเครื่องเทศที่ใช้บริโภคและมีราคาไม่แพงมีสารประกอบ methylhydroxy chalcone polymer (MHCP) ที่เพิ่มการเผาผลาญน้ำตาลกลูโคสราว 20 เท่าในหลอดที่ทดลองกับเซลล์ไขมัน<sup>(48)</sup>

## อภิปรายผล

สรรพคุณตัวยาทของไทยมาจากการทดลองและการรวบรวมจากคำบอกเล่าของหมอแผนโบราณหมอพื้นบ้าน ซึ่งมีการนำไปใช้ทางยาที่หลากหลาย แล้วได้มีการคัดลอกสืบทอดกันมาและมีการดัดแปลงกับเพิ่มเติมสรรพคุณเพิ่มขึ้นตลอดมา

การระบุเวลาเริ่มต้นที่แน่นอนว่ามีการใช้พืชเป็นยาเป็นเรื่องยาก มีหลักฐานการใช้พืชที่เพาะปลูกเป็นยาประมาณ 60,000 ปีมาแล้ว<sup>(49)</sup> ที่อินเดีย จีน และอียิปต์มีบันทึกการใช้พืชสมุนไพรย้อนหลังไปเกือบ 5,000 ปี และอย่างน้อย 2,500 ปี ในกรีซ และเอเชียกลาง<sup>(50)</sup> ข้อเท็จจริงก็คือในยุคสมัยนั้นไม่รู้สาเหตุการเกิดโรค ไม่รู้ว่าพืชชนิดใดสามารถใช้รักษาโรคได้ และไม่รู้วิธีการนำมาใช้ ทุกสิ่งจึงเป็นไปโดยอาศัยการสังเกต เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้าก็มีการค้นพบเหตุการณ์ใช้พืชสมุนไพรเฉพาะอย่างที่เหมาะเจาะจงกับการรักษาโรค ทำให้มีการปฏิเสธสิ่งที่คาดว่าจะใช้ได้เหล่านั้นมาจำกัดขอบเขตอยู่กับพืชที่ใช้ได้จริง ได้มีการค้นพบหลักฐานการใช้สมุนไพรทำเป็นยาจารึกบนดินแผ่นของชาวสุเมเรียนที่เมืองนักบูร์ย้อนไป 5,000 ปีที่แล้ว<sup>(51)</sup> การใช้สมุนไพรตามที่ได้ลองทดลองดูควรที่จะได้ทำให้มีหลักฐานเชิงประจักษ์<sup>(52)</sup> เอกสารการใช้สมุนไพรของไทยก็เช่นเดียวกับของชาติอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การใช้สมุนไพรตามภูมิปัญญาหรือบันทึกสืบทอดกันมาต้องมีความปลอดภัย มีประสิทธิภาพ และสามารถเข้าถึงได้<sup>(53)</sup>

Doctrine of Signatures (DOS) เป็นวิธีที่มนุษย์ค้นพบการใช้ยาบางอย่างจากลักษณะทางกายภาพของพืชตั้งแต่ครั้งโบราณก่อนสมัยเภสัชวิทยาปัจจุบัน เป็นแนวคิด "ดั้งเดิม" ก่อนวิทยาศาสตร์ระบุว่าสมุนไพรที่มีลักษณะคล้ายส่วนต่าง ๆ ของร่างกายสามารถนำมาใช้โดยหมอสมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยของส่วนต่างๆ ของร่างกายเหล่านั้นได้<sup>(54)</sup> DOS ไม่ได้มีการกล่าวถึงในการแสดงสรรพคุณของตัวยาในการแพทย์แผนไทย อย่างไรก็ตาม การพิจารณาตัวยาตามหลักเภสัชกรรมไทยพิจารณาจากลักษณะ 5 ประการ คือ รูป สี กลิ่น รส และชื่อ<sup>(7)</sup>

ในปัจจุบันมีการแสดงสรรพคุณสมุนไพรในสื่อสังคมออนไลน์จำนวนมากที่กล่าวถึงสรรพคุณสมุนไพรทั้งจากหน่วยงานวิชาการและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพร โดยเป็นกล่าวอ้างจากการใช้หรือตำราต่าง ๆ ที่บันทึกสืบทอดกันมา หรือ ผลงานวิจัยคุณสมบัติทางเภสัชวิทยา หรือ การทดลองทางคลินิก ล้วนเป็นสิ่งที่ผู้รับข่าวสารต้องเลือกใช้อย่างรอบคอบ นอกจากสรรพคุณที่คาดหวังแล้วยังอาจมีผลข้างเคียงและอาการไม่พึงประสงค์จากการใช้สมุนไพรในระยะยาวกับโรคไม่ติดต่อเรื้อรังด้วย

## บทสรุป

สรรพคุณตัวยาของไทยนั้นเริ่มต้นมาจากกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ซึ่งสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวถึงเกียรติคุณของกรมหลวงวงศาธิราชสนิทและตำราสรรพคุณยาไว้ดังนี้ “หนังสือว่าด้วยตำราสรรพคุณยานี้ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทได้ทรงเรียบเรียงเป็นคำประพันธ์ร้อยแก้ว เป็นตำราดีมีคุณประโยชน์และเชื่อถือได้ว่ารักษาโรคได้จริง ด้วยกรมหลวงวงศาธิราชสนิทซึ่งทรงชำนาญในวิชาแพทย์ไทย จนได้บัญชาการกรมหมอลหลวง ตั้งแต่รัชกาลที่ 3 มาจนตลอดรัชกาลที่ 4 นับถือกันว่าเป็นหมอเอกพระองค์หนึ่งในสมัยนั้น ได้ทรงทดลองแล้วเรียบเรียงขึ้นไว้เป็นตำรา และเพราะฉะนั้นเชื่อได้ว่า เป็นตำราที่ดีใช้ได้จริงในวิชาแพทย์ไทยตำราหนึ่ง ...”<sup>(55)</sup> นอกจากนั้นยังพบว่า มีการรวบรวมจากคำบอกเล่าของหมอแผนโบราณหมอพื้นบ้าน ซึ่งมีการนำไปใช้ทางยาที่หลากหลาย แล้วได้มีการคัดลอกสืบต่อกันมาและมีการดัดแปลงกับเพิ่มเติมสรรพคุณเพิ่มขึ้นตลอดมา

กรณีศึกษาสมุนไพรอบเชยนั้นมีสรรพคุณรู้แก้มอันทพฤกษ์ แก้มอำมพาต รุปลุกธาตุอันดับให้จำเริญขึ้น แก้มเสมหะ แก้มสันนิบาต แก้มเสมหะอันบังเกิดในกองสันนิบาต แก้มพิษ/พิษร้อน แก้มไข้จับ และในปี พ.ศ. 2484 มีการเพิ่มสรรพคุณ บำรุงดวงจิตต์ แก้อ่อนเพลีย ทำให้มีกำลัง ขับผายลม/แก้อึดแน่นและลงท้อง มีอำนาจฆ่าเชื้อโรค มักทำเป็นสุราให้รับประทานในโรคหวัดหรือไข้หวัดใหญ่ แก้มเพื่อโลหิตกำเริบ ให้อาเจียน ให้จุกเสียด ให้ตาแดง เข้าไปด้วย ในขณะที่ผลงานวิจัยคุณสมบัติทางเภสัชวิทยาของสารสกัดจากส่วนต่างของอบเชยในปัจจุบันพบว่า มีสรรพคุณเป็นยาสมานแผล ทำให้อบอุ่น ขับลม ฟอกเลือด ย่อยอาหาร เป็นยาฆ่าเชื้อ ด้านเชื้อรา ด้านไวรัส ด้านแบคทีเรีย ด้านอนุมูลอิสระ ด้านการอักเสบและปรับภูมิคุ้มกัน และยังช่วยลดระดับคอเลสเตอรอลและน้ำตาลในเลือด ซึ่งเป็นโอกาสให้การแพทย์แผนไทยหาคำอธิบายร่วมสมัยต่อไป

## กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ เกสัชกร ปรีดา ตั้งตรงจิตร ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะในการทำบทความฉบับนี้

## ตาราง ภาพ และแผนภาพ

ตารางที่ 1 ลำดับเอกสารที่แสดงสรรพคุณอบเชย

| ลำดับ | พ.ศ.         | พระนาม/นาม                                                                                       | บทบาท           | เอกสารที่มา                                                                                                                                                                                                                                          | อ้างอิง | หน้า | กลุ่ม |
|-------|--------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|------|-------|
| 1     | ก่อน<br>2414 | กรมหลวงวงศาธิราช<br>สนิท                                                                         | ผู้แต่ง         | สมุดไท้ หมวดเวชศาสตร์<br>ชื่อ สรรพคุณตำรากรมหลวง<br>วงศา เล่ม 1 หมู่ ตำราเวช<br>ศาสตร์ ฉบับเชลยศักดิ์ ชื่อ<br>คัมภีร์ สรรพคุณ เล่ม 1 ว่า<br>ด้วยสรรพคุณยาสำหรับแก้<br>โรคต่าง ๆ เลขที่ 3/ก กรม<br>หมื่นไชนนาทฯ ประทานให้<br>หอสมุดแห่งชาติ พ.ศ. 2458 | (43)    | 44   | A     |
| 2     | 2375         | พระบาทสมเด็จพระ<br>นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง<br>พระกรุณาโปรดเกล้า<br>ให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ.<br>2375 |                 | ศิลาจารึกในวัดพระเชตุพน<br>วิมลมังคลาราม ฝาผนัง<br>ศาลา 7                                                                                                                                                                                            | (17)    | 339  | A     |
| 3     | 2462         | อามาศย์เอกพระยา<br>อรรณวิวงจาก                                                                   | ผู้พิมพ์        | ตำราสรรพคุณยา ฉบับกรม<br>หลวงวงศาธิราชสนิท คำนำ<br>จัดพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2462                                                                                                                                                                        | (44)    | 15   | A     |
| 4     | 2465         | จางวางตรี พระยา<br>แพทย์พงศา (สุน<br>สุนทรเวช)                                                   | ผู้พิมพ์        | ตำราสรรพคุณยา ของกรม<br>หลวงวงศาธิราชสนิท ฉบับ<br>พิมพ์ครั้งที่ 3 โรงพิมพ์<br>โสภณพิพรรฒธนากร<br>พิมพ์ในการกุศล ปีจอ พ.ศ.<br>2465                                                                                                                    | (16)    | 14   | A     |
| 5     | 2450         | พระยาพิศณุประสาท<br>เวช                                                                          | รวบรวม<br>พิมพ์ | แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์<br>เล่ม 1 พิมพ์ครั้งที่ 2 โรง<br>พิมพ์พฤษภูมิ ปปีที่พิมพ์<br>2457 พิมพ์ครั้งแรก รศ.<br>126 พ.ศ. 2450                                                                                                                            | (23)    | 472  | B     |

ตารางที่ 1 ลำดับเอกสารที่แสดงสรรพคุณอบเชย (ต่อ)

| ลำดับ | พ.ศ. | พระนาม/นาม                                                                         | บทบาท           | เอกสารที่มา                                                                                                                          | อ้างอิง | หน้า | กลุ่ม |
|-------|------|------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|------|-------|
| 6     | 2543 | สถาบันภาษาไทย โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว พ.ศ. 2543                                    | ผู้รวบรวม พิมพ์ | แพทยศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ.                                                                 | (22)    | 362  | B     |
| 7     | 2413 | พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบดินทร์ฯ หลุ้ย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ | รวบรวม ตรวจสอบ  | เวชศาสตร์ฉบับหลวง จุลศักราชที่พิมพ์ครั้งแรก 1232 (พ.ศ. 2413) เล่ม 2                                                                  | (21)    | 371  | C     |
| 8     | 2458 | พระยาแพทยพงศา วิสุทธาธิบดี (สุน์ สุนทรเวช)                                         | ผู้พิมพ์        | แพทย์ตำบลด เล่ม 1 เรื่อง คลอดบุตร - ตำราสรรพคุณยาไทย พิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2475 คำนำ พิมพ์ครั้งแรก 25 สิงหาคม 2458 ใช้อบเชยเป็นกระสาย | (25)    | 118  | D     |
| 9     | 2484 | หลวงประเสริฐ วิทยาศาสตร์                                                           | ผู้เขียน        | ตำราสรรพคุณยาไทย หมอถนอม บุญญะกมล ผู้รวบรวมและเจ้าของ                                                                                | (28)    | 162  | E     |
| 10    | 2499 | สุนทร ทองนพคุณ                                                                     | ผู้เรียบเรียง   | คู่มือนักทำยา พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2541 คำนำ พ.ศ. 2499 อบเชยเทศ                                                                      | (45)    | 281  | E     |
| 11    | 2522 | เช่าน์ กสิพันธ์                                                                    | ผู้เรียบเรียง   | ตำราเภสัชศึกษา อบเชยเทศ                                                                                                              | (35)    | 277  | E     |
| 12    | 2526 | สายสนม กิตติขจร                                                                    | ผู้เรียบเรียง   | ตำราสรรพคุณสมุนไพรไทยแผนโบราณ                                                                                                        | (36)    | 274  | E     |
| 13    | 2542 | อุทัย สีนุสาร                                                                      | ผู้รวบรวม       | สมุนไพร ร้านเจ้ากรมเปือ อบเชยจีน                                                                                                     | (40)    | 335  | E     |
| 14    | 2504 | ขุนโสภิตบรรณลักษณ์                                                                 | ผู้รวบรวม       | คัมภีร์แพทย์แผนไทยโบราณ เล่ม 1 เอกภพทั้ง 5 ตรีภพภูเขาสีละเท่ากัน เอาอบเชยเทศทำยาทั้งหลาย บดเป็นผง ละลายน้ำส้มสำน้ำมะม่วง น้ำมะนาวกิน | (37)    | 44   | F     |

ตารางที่ 1 ลำดับเอกสารที่แสดงสรรพคุณอบเชย (ต่อ)

| ลำดับ | พ.ศ. | พระนาม/นาม                                                    | บทบาท           | เอกสารที่มา                                                                                              | อ้างอิง | หน้า | กลุ่ม |
|-------|------|---------------------------------------------------------------|-----------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|------|-------|
| 15    | 2514 | เสงี่ยม พงษ์บุญรอด                                            | ผู้รวบรวม       | ไม้เทศเมืองไทย ปีที่พิมพ์<br>2522 พบว่ามีพิมพ์ครั้งแรก<br>ที่โรงพิมพ์เกษมบรรณกิจ<br>เมื่อ พ.ศ. 2514 ด้วย | (30)    | 572  | G     |
| 16    | 2520 | โรงเรียนแพทย์แผน<br>โบราณวัดพระเชตุพน<br>ฯ (วัดโพธิ์)         | รวบรวม<br>พิมพ์ | ประมวลสรรพคุณยาไทย<br>(ภาคสาม) ว่าด้วย<br>พฤกษชาติ วัตถุธาตุ และ<br>สัตว์นานาชาติ คำนำ พ.ศ.<br>2520      | (33)    | 191  | G     |
| 17    | 2541 | กองการประกอบโรค<br>ศิลปะ สำนักงาน<br>ปลัดกระทรวง<br>สาธารณสุข | รวบรวม<br>พิมพ์ | ตำราแพทย์แผนโบราณ<br>ทั่วไป สาขาเภสัชกรรม<br>อบเชยต้น ไม้ยืนต้นขนาด<br>กลาง                              | (7)     | 56   | H     |



## เอกสารอ้างอิง

1. พระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466. (2466, 16 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 40. หน้า 136-152.
2. พระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2479. (2480, 26 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 54. หน้า 160-176.
3. พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510. (2510, 20 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. ฉบับพิเศษ เล่ม 84 ตอนที่ 101. หน้า 7-68.
4. พระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542. (2542, 18 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 116 ตอนที่ 39 ก. หน้า 28-48.
5. พระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2556. (2556, 2 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 130 ตอนที่ 10 ก. หน้า 1-19.
6. พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562. (2562, 30 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 136 ตอนที่ 56 ก. หน้า 121-164.
7. กองการประกอบโรคศิลปะ. (2541). ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์แห่งประเทศไทย.
8. วัฒนา ชยธวัช. (2556). ปรัชญาและพื้นฐานการแพทย์แผนไทย. ปทุมธานี: คณะการแพทย์แผนตะวันออก มหาวิทยาลัยรังสิต. หน้า 216.
9. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2562). จารึกปราสาทตาเมียนโตจ. ค้นเมื่อ 14 กันยายน 2564, จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/473>.
10. ประทีป ชุมพล. (2545). ประวัติศาสตร์การแพทย์แผนไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.
11. กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร, (2563). องค์ความรู้ : สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา. ค้นเมื่อ 15 กันยายน 2564, จาก <https://www.finearts.go.th/promotion/view/7820-องค์ความรู้--สมเด็จพระนารายณ์มหาราช-พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา>.
12. มอซีเออร์ เดอ ลาลูแบร์. (ม.ป.ป.). จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม. (สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา. หน้า 194.
13. ตำราพระโอสถพระนารายณ์ (สมเด็จพระบรม ราชนินารถ พระบรมราชชนนี โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานศพพระยาแพทยพงษา (นาค โรจนแพทย์). (2460). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
14. ตำราพระโอสถครั้งรัชกาลที่ 2 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะโปรดให้พิมพ์ครั้งแรก. (2459). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
15. กรมศิลปากร. (2545). จารึกตำรายาวัดราชโอรสารามวรวิหาร. กรุงเทพฯ: อาทิตย์ โปรดักส์ กรู๊ป.
16. พระยาแพทยพงศา (สุน์ สุนทรเวช). (2465). ตำราสรรพคุณยาของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
17. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์). (2558). ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์.
18. ประทีป ชุมพล. (2556). งานวิจัยเรื่องตำราเวชศาสตร์: คัมภีร์แพทย์ศาสตร์ฉบับหลวง ฉบับลายมือเขียนกับการชำระ การบูรณาการและการเผยแพร่. นนทบุรี: กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.

19. มณฑิรา ตันต์เกียร, โสภิต ธรรมอารี. (2525). การพัฒนาสมุนไพรไทยด้านสาธารณสุขสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1, 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
20. Royal Society of Chemistry. (2020). Periodic table: History: Development of the periodic table. Retrieved October 8, 2020, from <https://www.rsc.org/periodic-table/history/about>.
21. กรมศิลปากร. (2542). ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
22. สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2543). แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.
23. พระยาพิศมุตประสาธเวช (รวบรวมนพิมพ์). (2457). แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พฤกษาศ.
24. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี. (2556, ตุลาคม 9). พระยาแพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี ( สุน สุนทรเวช ). ค้นเมื่อ 15 กันยายน 2564, จาก [https://www.m-culture.go.th/chanthaburi/ewt\\_news.php?nid=302&filename=index](https://www.m-culture.go.th/chanthaburi/ewt_news.php?nid=302&filename=index).
25. จางวางตรี พระยาแพทย์พงศา วิสุทธาธิบดี (สุน สุนทรเวช). (2475). แพทย์ตำบลง เล่ม 1 เรื่อง คลอดบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ.
26. พระยาสิทธิศักดิ์สินทวงศ์. (2481). ตำนานและสรรพคุณของพืชบางอย่างที่ใช้เป็นยาและอาหาร. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานคร.
27. ช. ณรงค์ชนวนะ. (2481). พจนานุกรมสมุนไพรที่ใช้ในสยาม ตอนที่ 1 พ.ศ. 2481. พระนคร: โรงพิมพ์ฟูกเฮง.
28. หลวงประเสริฐรัฐวิทยาศาสตร์. (2484). ตำราสรรพคุณยาไทย. พระนคร: โรงพิมพ์ไต้เชียง.
29. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์). (2504). แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1 ของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร. ม.ป.พ.
30. เสี่ยม พงษ์บุญรอด. 2522. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณยาของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงธน. หน้า (5)(6).
31. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์). (2537). ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคหนึ่ง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุานาชนิด. กรุงเทพฯ: บริษัทการพิมพ์.
32. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์). (ม.ป.ป.). ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุานาชนิด. กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์.
33. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์). (ม.ป.ป.). ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสาม) ว่าด้วยพฤกษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุานาชนิด. กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์.
34. ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง การประกาศกำหนดตำราการแพทย์แผนไทยของชาติและตำรับยาแผนไทยของชาติ (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2562. (2562, เมษายน 29). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 136. ตอนพิเศษ 106 ง หน้า 1.
35. เชาว กสิพันธ์. (2522). ตำราเภสัชศึกษา. สมาคมเภสัชกรรมไทยโบราณ. ม.ป.ท.
36. สายสนม กิตติขจร. (2526). ตำราสรรพคุณสมุนไพรไทยแผนโบราณ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย.
37. ขุนโสภิตบรรณลักษณ์ (อำพัน กิตติขจร). (2504). คัมภีร์แพทย์แผนโบราณ เล่ม 1. พระนคร: อุตสาหกรรมกรรมการพิมพ์.

38. วิทย์ เทียงบุญธรรม. (2538). พจนานุกรมสมุนไพร (ฉบับสรรพคุณยาไทย). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิยมวิทยา.
39. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. (2540). สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
40. อุทัย สินธุสาร. (2542). สมุนไพรร้านเจ้ากรมเปื้อ. กรุงเทพฯ: อาศรมศิลป์และศาสตร์.
41. ประกอบ อุบลขาว. (2552). สมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรค. สงขลา: สงขลาอโต้พรีนติ้ง.
42. ปรีดา ตั้งตรงจิตร. ผู้อำนวยการโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) (12 สิงหาคม 2563). สัมภาษณ์.
43. กองคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและพื้นบ้านไทย. (2559). ตำราสรรพคุณยา ชุดตำราภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ฉบับอนุรักษ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
44. อรรถกวีวาท, อำมาตย์เอกพระยา. (2462). ตำราสรรพคุณยา ฉบับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท. พระนคร: ไสภณพิพรรฒนาการ. หน้า 15.
45. สุนทร ทองนพคุณ. (2541). คู่มือนักทำยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. ม.ป.พ.
46. ฐานข้อมูลเครื่องยาสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. (2010). อบเชย. ค้นเมื่อ 15 กันยายน 2564, จาก <http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=149>.
47. Kumar S, Kumari R, Misha S. (2019). Pharmacological properties and their medicinal uses of *Cinnmomum*: a Review. *Journal of Pharmacy and Pharmacology*. 71:1735–1761. <https://doi.org/10.1111/jphp.13173>.
48. United States Department of Agriculture. (2000, July). Cinnamon Extracts Boost Insulin Sensitivity. *Agricultural Research*, 48(7), 21. Retrieved October 9, 2020, from <https://agresearchmag.ars.usda.gov/2000/jul/cinn/>.
49. Solecki R, Shanidar IV. (1975). A Neanderthal flower burial in Northern Iraq. *Science*. 190(4217):880-1. doi:10.1126/science.190.4217.880.
50. Ang-Lee MK, Moss J, Yuan CS. (2001). Herbal medicines and perioperative care. *JAMA*. 286(2):208-16.
51. Qiu J. (2007). Traditional medicine: a culture in the balance. *Nature*. 448(7150):126-8. doi: 10.1038/448126a.
52. Jamshidi F, Lorigooini Z, Amini-Khoei H. (2018). Medicinal plants: Past history and future perspective. *J Herbmed Pharmacol*. 7(1): 1-7. doi: 10.15171/jhp.2018.01.
53. World Health Organization (WHO). (2013). WHO traditional medicine strategy: 2014-2023. Hong Kong SAR, China.
54. Bennett BC. (2007). Doctrine of Signatures: An Explanation of Medicinal Plant Discovery or Dissemination of Knowledge? *Economic Botany*. 61(3):246-255. <http://www.jstor.org/stable/4257221>.
55. กรมศิลปากร. (2541). ตำราสรรพคุณยาและตำรายา ฉบับกรมหลวงวงศาธิราชสนิทและพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล. พิรุณ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ณ เมรุวัดทองนพคุณ กรุงเทพฯ พ.ศ. 2541. กรุงเทพฯ: วัชรินทร์การพิมพ์.

